

АКТИВНІ МЕТОДИ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Конончук А.І., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті аналізується роль активних методів навчання у професійній підготовці соціальних педагогів (мозковий штурм, дискусія, ситуативно-рольові та ділові ігри, тренінг).

Ключові слова: соціальні педагоги, заклади вищої освіти, активні методи навчання.

Конончук А.И. АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ В ПОДГОТОВКЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье анализируется роль активных методов обучения в профессиональной подготовке социальных педагогов (мозговой штурм, дискуссия, ситуативно-ролевые и деловые игры, тренинг).

Ключевые слова: социальные педагоги, высшие учебные заведения, активные методы обучения.

Kononchuk A.I. The active methods in social pedagogics preparation / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The active methods of teaching (social-psychological training, group discussion, brain-storming) and their role in the social work specialists training are considered in the article.

Key words: social pedagogues, high educational establishment, active methods of teaching.

Широкий спектр та різноманітність виробничих функцій сучасного соціального педагога вимагають творчого, активного підходу до вирішення різних життєвих проблем клієнтів, що виникають у процесі їх професійної діяльності. Тому винятково-важливого значення у підвищенні ефективності функціонування системи практичної соціально-педагогічної допомоги набуває підготовка кваліфікованих соціальних педагогів, здатних до творчості, співпраці, з високим рівнем професійної компетенції. Майстерність, професіоналізм соціального педагога залежить від багатьох чинників, серед яких важливе місце належить теоретичній і практичній педагогічній підготовці.

Інформаційні завдання, набуття знань про особистість, особливості і фактори її соціалізації на різних вікових етапах, формування готовності особистості до самовиховання, самопомоги здійснюються в основному педагогічними методами. У зв'язку з цим педагогічні основи професійної діяльності соціального педагога повинні включати систему як теоретичних, так і практичних знань про принципи, зміст, методи, форми і засоби цієї діяльності. Крім того, надання соціально-педагогічної допомоги носить комплексний характер, де педагогічні елементи систематизують її змістовні й процесуальні компоненти, що відносяться до особистості різних категорій дітей і молоді.

Проблемою підготовки фахівця-соціального педагога, її теоретико-методологічними та методичними аспектами займалися багато науковців, зокрема М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та інші. Проте питання активних методів підготовки соціальних педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін досліджене недостатньо, що і визначило напрям наших наукових пошуків.

Постійно змінна соціальна ситуація у країні, її проблеми тісно пов'язані з професійними функціями соціального педагога, висувають нові вимоги до його підготовки, апробації нестандартних форм, способів і методів навчальної роботи. До цього спонукають і світові тенденції розвитку освіти, які потребують активного навчання у підготовці майбутніх фахівців. Тому досягти особистісного і професійного зростання шляхом використання лише традиційних методів навчання на сьогодні недостатньо. Найслабшим місцем у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває викладач, студенти ж – пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально-пасивний характер. Традиційні методи навчання

передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички у майбутніх фахівців (професійні компетенції). Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок. Метою нашого дослідження є аналіз можливостей застосування активних методів і прийомів навчання у підготовці соціальних педагогів при викладанні педагогічних дисциплін у вищих закладах освіти.

Дослідники виділяють характерні особливості активного навчання, а саме:

- вимушена активізація розумової діяльності: той, хто навчається, змушений бути активним незалежно від його бажання;
- тривалий, а не короткочасний, епізодичний характер активності;
- самостійне творче вироблення рішень у процесі навчання, підвищення ступеня мотивації та емоційності;
- постійна взаємодія тих, хто навчається, з викладачами за допомогою прямих і зворотних зв'язків [7, 113].

У процесі підготовки соціальних педагогів особливого значення набуває необхідність бачення і розуміння реальної життєвої ситуації клієнта, яка є мінливою, насиченою емоціями і почуттями, конфліктними ситуаціями, пов'язана із суб'єктивним ставленням і переживанням учасників, з необхідністю вирішення проблем, як взаємодіяти з іншими і приймати колективні рішення, вирішувати конфлікти, знаходити у клієнтів довіру, надавати консультативну допомогу, допомагати усвідомлювати клієнту сильні і слабкі сторони своєї особистості, налагоджувати зв'язки з іншими фахівцями, удосконалювати свою власну діяльність. Це стає можливим лише за умови використання активних методів і прийомів, які навчають як ефективній взаємодії, так і прийняттю професійних рішень.

У зв'язку з розробкою теорії колективу, колективної діяльності, теорії і методики виховної роботи у педагогіці достатньо детально розроблені методи і прийоми організації групової діяльності. Саме їх ми використовуємо при викладанні педагогічних дисциплін майбутнім соціальним педагогам на факультеті психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (лекції, семінари, практичні та лабораторні заняття). Активні методи групової діяльності розрізняються між собою як за метою і завданнями, так і за їх "наближеністю" до особистості. Зупинимося на особливостях застосування активних методів навчання на заняттях з педагогічних дисциплін, що є найбільш прийнятними у вищому навчальному закладі.

Мозковий штурм (брейнстормінг) активно використовується на етапі вироблення рішень відносно складних завдань. Шляхом обговорення у групі необхідно знайти вирішення певної проблеми і група повинна висловити максимальну кількість ідей чи поглядів відносно цієї проблеми за порівняно короткий проміжок часу. В основі цього методу лежить принцип асоціативного мислення і взаємного стимулювання, що допомагає послабити стереотипи і шаблони звичного групового мислення. Проводиться переважно при гострому дефіциті творчих рішень і нових ідей. Основні правила: ніяких зауважень і критики; «вільний політ думки»; чим більше пропозицій, тим більша ймовірність появи нових ідей; бажана комбінація ідей, їх розвиток і вдосконалення [3].

Процедура проведення мозкового штурму складається із трьох фаз:

1. Вступна фаза. Повідомлення правил діяльності, визначення проблеми, яка потребує вирішення. Обов'язковою умовою є досвідчений ведучий, який уміє зрозуміло і лаконічно пояснити умови.

2. Основна фаза. Вільне висловлення ідей. Обов'язковою умовою є активна позиція ведучого, який стимулює активність учасників; присутність спостерігача, який фіксує всі ідеї і висловлювання учасників (гарний варіант: відео- чи аудіозапис).
3. Заключна фаза. Підбиття підсумків. Зібрані ідеї передаються експертній групі, яка має підготувати огляд усіх ідей і сформулювати остаточні рішення.

Синектика – своєрідний метод групової творчої діяльності, який передбачає сім основних кроків:

1. Початкова постановка проблеми.
2. Аналіз проблеми і повідомлення компетентною особою (педагог, підготовлений член групи, запрошений спеціаліст тощо) необхідної ознайомчої інформації.
3. З'ясування можливостей вирішення проблеми. Члени групи пропонують усі можливі шляхи вирішення проблеми. Педагог і експерт при цьому детально коментують їх пропозиції, пояснюють, чому їх не можна використати. Інколи випадкове вирішення проблеми шляхом взаємних здогадів у принципі є можливим уже на цьому етапі.
4. Переформулювання проблеми. Кожен член групи працює самостійно, згідно із власним розумінням проблеми.
5. Спільний вибір одного із варіантів переформульованої проблеми (початкове формулювання тимчасово відкладається).
6. Висунення образних аналогій. Педагог стимулює групу до пошуку яскравих, метафоричних аналогій для явищ, які закладені у проблемній ситуації. Цей етап – ключовий для синектики. Використовуються особистісні, символічні і фантастичні аналогії.
7. Підгін визначених групою підходів до вирішення проблеми або готових рішень до вимог, які закладені у постановці проблеми.

Групова дискусія використовується для відпрацювання варіантів рішень в умовах невизначеності чи суперечливості обговорюваних питань. Це цілеспрямований і впорядкований обмін ідеями, судженнями, думками у групі заради пошуку істини, причому всі учасники беруть участь у цьому обміні безпосередньо у процесі спілкування. Групова дискусія значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми – і все це повністю відповідає завданням сучасної вищої школи.

Дискусія завжди вирішує завдання двох рівнів: конкретно-змістового плану та організації і взаємодії у групі. Предметом групової дискусії, яка проводиться з навчальною метою, можуть бути:

- спірні питання професійної діяльності;
- суперечливі інтереси учасників групи;
- проблемні ситуації, у тому числі запропоновані самими студентами;
- спільні чи запозичені моделі, проекти, технології, програми;
- різноманітні методики і технології, шляхи їх застосування.

Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій. Вони вчать глибокому розумінню проблеми, самостійній позиції, оперуванню аргументами, критичному мисленню, умінню поважати думки інших, визнавати вдалі аргументи, краще розуміти іншого, сприяють уточненню власних переконань і формулюванню власного погляду на світ.

На думку О.І. Пометун, досвід використання групової дискусії у навчанні дозволяє сформулювати деякі головні організаційно-педагогічні правила, які є спільними для будь-яких різновидів дискусій, а саме:

- проведення дискусій необхідно починати з постановки конкретного дискусійного питання (тобто такого, яке не має однозначної відповіді і допускає різні варіанти вирішення, зокрема суперечливо-протилежні);
- не слід ставити провокаційні запитання на зразок: хто правий, а хто ні у тому чи іншому питанні;
- у центрі уваги має бути імовірний перебіг та розвиток подій (Що могло б відбутися, якби...? Чи були альтернативні можливості, ідеї?);
- усі вислови учасників мають бути у руслі обговорюваної теми;
- педагог (або ведучий) має право виправляти помилки і неточності, яких припускаються учасники, та спонукати їх робити те саме;
- усі твердження учасників повинні супроводжуватися аргументацією, обґрунтуванням;
- дискусія може закінчуватися як консенсусом (прийняттям узгодженого рішення), так і збереженням існуючих розбіжностей між учасниками дискусії [10, 64-65].

При плануванні дискусії педагогу слід враховувати такі важливі моменти: **час**, необхідний для проведення дискусії, його узгодженість з іншими видами роботи під час навчального процесу; **місце**, яке має давати можливість здійснювати усі необхідні умови для пересування учасників, надавати оптимальні умови для обговорення студентами проблеми і стеження за перебігом дискусії, має бути врахована можливість наочного подання результатів; **письмові інструкції** щодо способу виконання завдань; **уміння** студентів працювати у групі. Протягом усієї роботи педагог тримає у полі зору три основні моменти: **мету**, від якої під час дискусії не слід відхилятися; **час**, якого слід дотримуватися, щоб встигнути досягти визначеної мети; **підсумки**, які треба підбити, аби не втратити сенс самої дискусії.

Суттєвим елементом будь-якої технології навчання у дискусії є вступна частина, оскільки саме у ній створюється емоційний та інтелектуальний настрій наступної дискусії. Це своєрідне запрошення до жвавого обговорення визначеної проблеми, яке може бути здійснено у вигляді викладу проблеми, опису конкретного випадку, запрошення експертів тощо.

Умовою успішності дискусії є її чітка організація, яка досягається завдяки дії кількох чинників: ретельному плануванню; чіткому дотриманню правил ведення дискусії усіма її учасниками, обов'язковим дотриманням визначеного регламенту; добре продуманому і ефективно здійсненому керівництву ходом дискусії з боку педагога (або ведучого).

На початку залучення групи в дискусію зусилля педагога мають бути зосереджені на формуванні дискусійних процедур, умінь та навичок учасників вести дискусію. У подальшому в центрі уваги стає не тільки вияв різних точок зору, позицій, способів аргументації, їх співвіднесення і складання більш об'ємного і багатопланового бачення явищ, але також співставлення інтерпретацій складних явищ, вихід за межі безпосередньо даної ситуації, пошук особистісних смислів.

У світовій практиці використання дискусії у навчанні набули поширення різні варіанти організації обміну думок між учасниками, різні технології проведення дискусій, опрацювання дискусійних питань.

У педагогічному досвіді найбільш часто використовуваними є такі форми групової дискусії, як круглий стіл, засідання експертної групи, форум, симпозіум, дебати, ток-

шоу. У контексті дискусійного методу використовують наступні прийоми: ПРЕС-метод, “займи позицію”, “зміни позицію”, неперервна шкала думок тощо.

Могутнім емоційним стимулом пізнавальної діяльності є гра. Тому в сучасних підручниках з педагогічних дисциплін гри відводиться важливе місце серед методів навчання. Ігрові методи і прийоми використовуються у різних формах роботи зі студентами та на різних етапах проведення лекцій, семінарських, практичних чи лабораторних занять. Це допомагає підвищити емоційний фон заняття, що загострює інтерес студентів, позитивне сприйняття ними навчального матеріалу, розрядку від втоми і як наслідок – позитивне ставлення до навчання. Науковцями активно розробляється теорія (А.А. Вербицький [6]) і технологія (А.П. Панфілова [8]) організації ділової гри у навчальному процесі ВНЗ. Емоційність як важливу характеристику гри досліджує Л. Артемова [1]. Ситуативно-рольові та ділові ігри дозволяють моделювати і реально програвати в ролях ситуації з різних галузей професійної діяльності, включаючи процеси міжособистісного і групового спілкування.

Виділяють основні характеристики ділової гри, які відрізняють її від інших імітаційних технологій, а саме:

- моделювання процесу діяльності спеціалістів;
- розподіл ролей між учасниками гри;
- різні рольові цілі при виробленні рішень;
- взаємодія учасників, які використовують ті чи інші ролі;
- наявність загальної моделі діяльності у всього ігрового колективу;
- колективне вироблення рішень учасниками гри;
- багатоальтернативність рішень;
- розгалужена система індивідуального і групового оцінювання діяльності учасників гри [8].

Головна перевага ігрового методу – можливість відібрати невикористаний ресурс поведінки у конкретній “навчальній” ситуації з найменшим ризиком як для результатів самої професійної діяльності, так і особистостей, які взаємодіють.

Однією із чисельних форм групової роботи, яку можна використовувати під час проведення практичних занять з педагогічних дисциплін, є тренінг. Головна відмінність тренінгу від інших форм групової роботи полягає у тому, що він базується на використанні інтерактивних методів навчання, створюються умови для поглиблення, отримання нових знань та формування практичних умінь і навичок. Для досягнення найкращого ефекту у тренінгу необхідно головну увагу приділити процесу учіння, а не викладання, наголошував К. Роджерс. Цінним і осмисленим на його думку є наuczіння, засноване на самодіяльності, саморегулюванні та самопізнанні у процесі наuczіння через досвід [9].

Мета тренінгу – у процесі активного наuczіння допомогти учасникам досягти повноти своєї самореалізації. Основними методами роботи на тренінгу є мозкові штурми, аналіз ситуацій, робота в парі, робота в малих групах, робота в колі, дискусії, “акваріум”, “мікрофон”, “незакінчені речення” та ін.

Використання вищеназаних методів у викладанні педагогічних дисциплін при підготовці соціальних педагогів дозволяє організувати навчальний процес таким чином, що практично усі студенти виявляються залученими до процесу пізнання, де вони можуть обмінюватися думками, ідеями, досвідом в умовах емоційного комфорту і творчої атмосфери; при цьому студенти краще запам’ятовують матеріал, оскільки все, що відбувається, пов’язано з пізнавальною активністю, емоційністю. Позитивним результатом використання цих методів у процесі підготовки соціальних педагогів є:

зміна мотивації до навчання і набуття фаху; накопичення практичного професійного досвіду, ефективної взаємодії і прийняття професійних рішень; підвищення інтересу до навчальних занять і проблем, які на них розглядаються; стимулювання особистісного і професійного зростання.

Таким чином, у практиці підготовки фахівців усе більшого поширення набуває використання активних методів навчання – мозкового штурму, групових дискусій, ситуаційно-рольових і ділових ігор, тренінгів – методика їх застосування досить детально описана у науковій літературі, що дає можливість адаптувати їх до системи підготовки соціальних педагогів, у першу чергу через їх використання у процесі викладання педагогічних дисциплін. Але на сьогодні практика використання активних методів навчання саме у вищій школі потребує технологічного і комп'ютерного забезпечення, теоретичного осмислення і експериментальної перевірки. Саме з цим ми пов'язуємо перспективи подальшого дослідження даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. Ігрові методи та прийоми у викладанні педагогічних дисциплін. // Актуальні проблеми педагогічної освіти: збірник наук.праць / За заг.ред. Онкович Г.В., Ломаковича А.М. – Київ-Кременець: РВЦКОГПІ ім.Тараса Шевченка – 2004. – С. 195 – 198.
2. Архіпова С.П. Активні методи у підготовці соціальних працівників // Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 травня 2003 р., Ужгород / За заг.ред. І.В. Козубовської, І.І. Миговича. – Ужгород: Мистецька лінія, 2003. – С.23-25.
3. Барднер Г., Никольский А. Формы групповой работы и оценка их эффективности // Новые знания. – 2001. – № 3. – С. 33-41.
4. Безпалько О.В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 22-25.
5. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Житомир: Житомир.пед.ун-тет, 2003. – 229 с.
7. Коваленко А.Б. Застосування методів активного навчання при підготовці психологів // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин: Видавництво НДУ; ДС «Міланік», 2007. – Том 10. – Вип.1 – С. 113-116.
8. Панфилова А.П. Деловые игры в последипломном образовании // Новые знания. – 2002. – № 3. – С. 35-39.
9. Роджерс К. О групповой психотерапии. – М., 1993.
10. Пометун О., Пирженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посібник. – Київ: Видавництво А.С.К. – 2004. – 192 с.